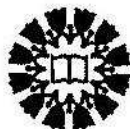

شهر باستانی بیشاپور

علی اکبر سرفراز
احمد چایچی امیرخیز
محمد رضا سعیدی

تهران

۱۳۹۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: سرفراز، علی اکبر، ۱۳۰۶.

عنوان و نام پدیدآور: شهر باستانی بیشاپور / علی اکبر سرفراز، احمد چایچی امیرخیز، محمد رضا سعیدی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: هشت، ۳۲۴ ص.: مصور.

فروشنده: «سمت»: ۱۸۱۴، باستان‌شناسی: ۶۶.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۲۰۰۴۵۰۹ ۱۱۵۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Aliakbar Sarfaraz, Ahmad Chaychi Amirkhiz.

Mohammadreza Saeidi. The Ancient City of Bishapur.

یادداشت: کتابخانه:

موضوع: بیشاپور

موضوع: بیشاپور - حفاریها (باستان‌شناسی)

موضوع: ایران - تاریخ - ساسانیان، ۶۵۱-۲۲۶ م.

شناسه افزوده: سعیدی، محمد رضا، ۱۳۴۷-

شناسه افزوده: چایچی امیرخیز، احمد، ۱۳۴۲-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۹ ش ۹ ب ۵۵/ DSR

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۶۳۶

شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۲۰۲۴۰

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

شهر باستانی بیشاپور

علی اکبر سرفراز، احمد چایچی امیرخیز (عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری)، محمد رضا سعیدی (عضو هیئت علمی سازمان مطالعه و تدوین (سمت))

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۳

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیریه

قیمت: ۱۱۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۳۶، تلفن ۴۴۲۴۶۲۵۰-۲

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از هدفهای مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را، که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این همیاری و راهنمایی دریغ نوزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته باستان شناسی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی بخشی از دروس مربوط به «باستان شناسی و هنر ساسانی» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است و همچنین برای رشته های تاریخ، معماری و هنر قابل استفاده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	پیشگفتار
۵	فصل اول: جغرافیای طبیعی و تاریخی بیشاپور
۵	نگاهی به جغرافیای تاریخی فارس
۷	نگاهی به زمین‌شناسی فارس و جغرافیای شهرستان کازرون
۷	نگاهی به زمین‌ریخت‌شناسی زاگرس در منطقه فارس
۱۲	جغرافیای شهرستان کازرون
۱۵	جغرافیای تاریخی بیشاپور و کازرون
۲۰	شهر شاهپور و وجه تسمیه آن
۳۸	فصل دوم: برآمدن ساسانیان و بنیاد کشور ایران
۳۸	شاهان محلی فارس
۴۱	چگونگی ظهور ساسانیان
۴۲	شاهنشاهی اردشیر
۴۴	پادشاهی شاپور اول
۴۴	سرکوب شورشهای داخلی
۴۵	نخستین جنگ شاپور با رومیان
۴۸	جنگ دوم با روم
۵۰	سومین و آخرین جنگ شاپور با رومیان و پیامدهای عقیدتی آن
۵۴	مهم‌ترین رخدادها و پادشاهی اردشیر و شاپور ساسانی
۵۴	۱. پیدایش کشوری با نام ایران
۵۵	۲. جمع‌آوری اوستا و گسترش آیین مزدایی
۵۷	۳. گسترش شهرسازی و شهرنشینی در ایران
۵۸	۴. شکوفایی و گسترش هنر، فنون و تجارت
۶۱	فصل سوم: بررسی‌ها و کاوشهای بیشاپور: هیئتهای خارجی
۶۱	نگاهی به تاریخچه علم باستان‌شناسی از آغاز تا قرن ۱۹ میلادی

۶۴	نگاهی به مورخان و باستان‌پژوهان مسلمان در قرون وسطی
۶۶	ذوالنون مصری
۶۷	عبداللطیف بغدادی
۶۸	ابن وحشیه
۶۹	المقیزی
۷۰	الهمدانی
۷۰	الادریسی
۷۱	ابن مقفع
۷۲	مقدسی
۷۳	ابن بلخی
۷۴	حملة ناپلئون به مصر و آغاز فعالیتهای باستان‌شناسی در خاورمیانه
۷۷	جیمز موریه
۷۸	مأموریت‌های اکتشافی هیئت انگلیسی در دربار فتحعلیشاه قاجار
۸۵	جیمز باکینگهام
۸۹	بارون دوبد
۹۰	دیوید تالبوت رایس
۹۲	آغاز به کار هیئتهای باستان‌شناسی فرانسوی در ایران
۹۵	اوژن فلاندن و پاسکال کوست
۹۹	پیر لوتن دولاول
۱۰۰	رقابت در کسب امتیاز حفاریهای باستان‌شناسی در ایران
۱۰۱	اولین حفاریهای باستان‌شناسی در شوش
۱۰۸	آغاز حفاریات گسترده فرانسویان در ایران توسط ژاک دموورگان
۱۱۳	رومن گیرشمن
۱۱۵	آغاز حفاریهای بیشاپور
۱۲۷	فصل چهارم: پژوهشهای باستان‌شناختی در بیشاپور: هیئتهای ایرانی
۱۲۷	مقدمه
۱۲۷	پارسیان هند
۱۳۰	نقش ایرانیان در آغاز باستان‌شناسی دوره تاریخی ایران
۱۳۱	میرزا جعفرخان مشیرالدوله
۱۳۳	میرزا حسن فسایی

۱۳۴	میرزا محمدجعفرخان خورموجی
۱۳۶	فرصت الدوله شیرازی
۱۳۸	علی سامی
۱۳۹	آغاز کاوشهای گسترده و فراگیر در شهر بیشاپور
۱۴۸	شیوه‌ها و دوره‌های شهرسازی و ساخت حصار در بیشاپور
۱۵۵	شرح مختصر یافته‌های معماری حصار
۱۵۹	نتایج حفاری در جبهه شمالی و درون حصار شهر
۱۶۱	کاوشهای باستان‌شناسی در سطح خارجی شهر و اطراف حصار
۱۶۱	ترانسه زاویه شمال غربی
۱۶۶	سایر ترانسه‌ها
۱۶۸	کاوشهای باستان‌شناسی در سطح داخلی شهر بیشاپور
۱۷۹	کشف یک مدرسه دینی از صدر اسلام
۱۹۵	ایوان موزاییک غربی
۲۰۴	ادامه کاوش در ایوان موزاییک غربی و کشف آثار دیگر
۲۰۷	تالار تشریفات و اجتماعات شاپور (کاخ شاپور)
۲۱۹	کاخ سفید (کاخ والرین یا زندان والرین)
۲۲۳	بنای یادبود شاپور (جایگاه نذورات)
۲۳۴	نیایشگاه آب یا معبد آناهیتا در بیشاپور
۲۶۴	نقش برجسته‌هایی که دوباره ظاهر شد
۲۷۲	پناهگاه انسان شکارچی
۲۸۲	دومین مرحله از کاوشهای باستان‌شناسی هیتهای ایرانی در بیشاپور
۲۸۴	آثار باستانی پیرامون بیشاپور
۲۸۷	چشمه چنار
۲۸۷	سراب شیر یا اردشیر
۲۸۸	غار گوسفند
۲۸۸	تدفینهای ارتفاعات بیشاپور
۲۹۱	کوه و غار شاپور
۲۹۲	قلعه پسر (کر)
۲۹۳	قلعه دختر

۲۹۴	کاوش در فضای چشمه سراب دختران (دختران)
۲۹۶	کاوش گرمابه کوچک (سه هشت وجهی)
۲۹۷	کاوش مجموعه بناهای دوران اسلامی در پیرامون بنای یادبود
۳۰۳	کاوش در مسجد جامع بیشاپور (قلعه یا دارالاماره بیشاپور)
۳۱۰	کاوش در محله شاهی و بقیه نقاط شهر تا دارالاماره
۳۱۲	ادامه کاوشهای بیشاپور پس از سال ۱۳۸۳
۳۱۶	کتابنامه

پیشگفتار

ایران زمین در مطالعات باستان‌شناختی جایگاه ویژه‌ای در جهان دارد؛ تنوع و غنای آثار این سرزمین بهترین گواه بر این امر است. در این میان استان فارس از غنی‌ترین مناطق ایران از دیدگاه باستان‌شناختی است. آثار و بقایای فرهنگی‌های دورانهای پیش از تاریخ، تاریخی و اسلامی در جای‌جای این خطه مشاهده می‌شود. این استان در واقع خاستگاه قوم پارس و دو امپراتوری بزرگ هخامنشی و ساسانی است. ساسانیان خود را جانشینان برحق هخامنشیان می‌دانستند و مرکز حکومتشان را این خطه از ایران قرار دادند، حکومتی که در سال ۲۲۴ م آغاز شد و تا نیمه قرن هفتم میلادی یعنی زمان حضور اسلام در ایران تداوم یافت. شاهان این دودمان یادگارهای متنوع و فراوانی به‌ویژه در فارس بر جای نهادند. این آثار همواره کانون توجه سیاحان، کاوشگران و باستان‌شناسان ایرانی و خارجی بوده است. شهر بیشاپور از جمله مهم‌ترین و برجسته‌ترین آثار سلسله ساسانیان محسوب می‌شود که بررسی‌ها و کاوشهای متعددی در آن صورت گرفته است و نتایج این فعالیتها در منابع مختلف عرضه شده است. به رغم این تلاشها هنوز نکات جالب توجه و گاه مبهم در مطالعه و معرفی این شهر وجود دارد. در این کتاب سعی شده است با اتکا به پژوهشهای قدیم و جدید و به‌ویژه با استناد به پژوهشهای محققان ایرانی آثار باستانی بازنگری و تحلیل شود.

کتاب حاضر در چهار فصل تنظیم شده است. فصل نخست به ویژگیهای جغرافیایی طبیعی و زمین‌شناختی منطقه اختصاص دارد و در آن به مباحث متعددی از جمله تداخل جغرافیایی تاریخی بیشاپور و کازرون در منابع اسلامی با

حفظ نظم مکانی و زمانی در این بحثها، شناسایی کلیه منابع قابل دسترس در این موضوع و به‌ویژه شاهنامه فردوسی به عنوان یکی از قدیمی‌ترین منابع برای توصیف جغرافیای تاریخی این خطه در دوران ساسانی و مکان‌یابی دقیق بیشاپور پرداخته شده است.

فصل دوم کتاب تحت عنوان برآمدن ساسانیان و بنیاد کشور ایران تنظیم شده است و موضوعاتی همچون تاریخ پیدایش سلسله ساسانی و اهمیت تأسیس و نقش ایشان در فرهنگ و تمدن ایرانی و نیز منابع شرقی و غربی در خصوص این دودمان و شرح جنگهای ساسانیان به‌ویژه در رابطه با بیشاپور و نتایج آن در این فصل مطرح شده است.

فصل سوم به بررسیها و کاوشهای هیئت‌های خارجی در بیشاپور اختصاص یافته است. در ابتدای این بخش مباحثی مانند تاریخچه علم باستان‌شناسی و نقش خاورمیانه و ایران در آن، معرفی مهم‌ترین مورخان و باستان‌پژوهان مسلمان در ادامه فعالیت‌های هیئت‌های انگلیسی و فرانسوی به صورت جداگانه و زمینه‌های فعالیت‌های ایشان و به‌ویژه اقدامات گیرشمن همراه با زوایای مختلف زندگی وی آمده است.

فصل پایانی کتاب نیز به پژوهشهای باستان‌شناختی هیئت‌های ایرانی در بیشاپور و شرح اقدامات ایشان اختصاص دارد. این تحقیقات با تلاشهای پارسیان هند آغاز شده و پس از پیروزی انقلاب اسلامی پایان می‌یابد. از ویژگیهای برجسته این قسمت تبیین نقش ایرانیان در آغاز فعالیت‌های باستان‌شناسی دوران تاریخی ایران است.

بی‌تردید نگارش کتابی در خصوص باستان‌شناسی بیشاپور با توجه به گستردگی فعالیت‌های پژوهشی آن بسیار مشکل است هرچند نگارندگان تلاش داشتند تا حد امکان به زوایای پنهان باستان‌شناختی این محوطه بپردازند اما از صاحب‌نظران و پژوهشگران ارجمند تقاضا می‌شود با یادآوری کاستیها نگارندگان را در ارتقای سطح کیفی کتاب در چاپهای احتمالی آینده یاری رسانند.

در پایان لازم است از مساعدتها، تلاشها و همکاریهای مسئولان و کلیه

دست‌اندرکاران سازمان سمت به‌ویژه خانمها دکتر سعیده کمایی فر مدیر محترم تدوین، نوشین قبدیان مسئول ویرایش، کبری بیون کنترل گرافیکی و آقایان علی باریکانی ویراستار محترم و تورج رهبر گنجی و محمدرضا یعقوبی مدیر چاپ و نشر سپاس‌گزاری شود.

www.ketab.ir